

EFFECTIEF LEESONDERWIJS

Hoe het niet moet
en hoe wel

“We moeten vanuit hetzelfde verhaal, dezelfde kant opgaan

Het leesniveau van basisschoolkinderen is ondermaats en dat ligt aan het onderwijs: begrijpend lezen dat begin jaren negentig als apart vak zijn intrede deed, staat niet in dienst van tekstbegrip. Onderwijskundige, hoofddocent/onderzoeker aan de HU-pabo en voorzitter van de Kennistafel Effectief Leesonderwijs Mirjam Snel en neerlandica, taalkundige en ervaringsdeskundige Betty van Dam lichten toe hoe het zover heeft kunnen komen en wat er moet veranderen: ‘Vertrek altijd vanuit de inhoud van de tekst.’

A

l sinds het begin van dit decennium daalt de leesvaardigheid van Nederlandse tienjarigen gestaag, zo blijkt uit de *Progress in International Reading Literacy Study (Pirls)*. Ook de laatste Pirls-meting stemt weinig hoopvol: terwijl leerlingen uit Nederland in 2016 en 2011 nog een hogere gemiddelde leesvaardigheidsscore behaalden dan leerlingen uit 21 andere westerse landen, zitten ze nu niet langer boven het westerse gemiddelde. Vaak wordt er naar het scherm gewezen als de schuldige. Televisie, iPad, smartphone: kinderen worden overvoerd met prikkels en komen niet meer in aanraking met boeken.

Het onderwijs is verantwoordelijk

Dat kan allemaal wel zo zijn, vindt Snel, maar uiteindelijk zullen kinderen toch moeten leren lezen: 'En de plek waar ze dat moeten doen, is op school', zegt ze. 'Natuurlijk, het helpt als er thuis een gevulde boekenkast staat en er veel wordt voorgelezen, maar je mag er niet van uitgaan dat er overal zo'n leesomgeving is. Het behalen van een voldoende leesniveau is dus de verantwoordelijkheid van het onderwijs, en juist daar gaat het mis. Niet alleen in het primair en voortgezet onderwijs, maar ook op de pabo's. Daar moeten studenten de leesdidactiek in hun vingers krijgen om kinderen zo goed mogelijk te leren lezen, maar helaas zien we dat dit niet altijd even goed lukt: het begint er al mee dat veel aankomende pabo-studenten een onvoldoende niveau van schrijven en lezen hebben en een te beperkte kennis van de jeugdliteratuur. Daarnaast staat het leesonderwijs niet op alle pabo's even

hoog op het prioriteitenlijstje. Het curriculum is ook erg vol: Nederlands is een van de dertien vakken en daar is lezen dan weer een onderdeel van. Bovendien hoppen de studenten te veel van toets naar toets. En als ze dan klaar zijn, worden ze direct voor de leeuwen geworpen. Wat nodig is: erken als Pabo het belang van effectief leesonderwijs; breng meer samenhang in het curriculum met een logische opbouw van kennis en vaardigheden; integreer lezen in andere vakken en zorg voor een betere vakinhoudelijke afstemming tussen de Pabo's en opleidingsscholen, en begeleiding voor nieuwe, jonge leraren.'

Schaf begrijpend lezen af

Van Dam is het op zich eens met Snel. Vooral het feit dat Pabo's hun leesonderwijs naar eigen inzicht kunnen inrichten, ziet zij als een groot probleem. Er moeten meer eenduidige eisen aan het leesonderwijs worden gesteld en er moet een beter en inhoudelijker curriculum komen, zodat de kwaliteit van de toekomstige leerkrachten omhooggaat. 'Maar,' voegt ze daaraan toe, 'verandering op de Pabo's alleen is niet genoeg. Je zult het leesonderwijs op alle niveaus tegelijk moeten aanpakken. En wat sowieso absoluut moet gebeuren is begrijpend lezen als apart vak afschaffen. Door een misverstand heeft het begin jaren negentig ooit zijn intrede in het onderwijs gedaan, nadat emeritus hoogleraar taal- en leesonderwijs Cor Aarnoutse constateerde dat het niveau van het leesbegrip bij zwakke en gemiddelde leerlingen onvoldoende was. Wat er vervolgens gebeurde is dat uitgeverijen zich massaal stortten op het ontwikkelen van allerlei begrijpend-lezenmethodes en leesstrategieën, waardoor het doelgericht lezen – waarbij de inhoud van de tekst leidend is – naar de achtergrond verdween. Maar Aarnoutse is verkeerd begrepen. Waar

hij volgens mij op doelde, is dat je zinvolle teksten moet gebruiken en dat je als leraar vaardig moet zijn om daarin structuur aan te brengen door leerlingen de juiste vragen over de inhoud te stellen. De teksten die nu worden gebruikt, worden vaak willekeurig gekozen. Kinderen vinden ze vaak saai en haken massaal af. Natuurlijk gaat dit ten koste van leesbegrip en -plezier. Goed leesonderwijs begint met het gebruik van relevante teksten en een uitleg van de leraar waarom het belangrijk is dat je die kunt lezen. Zo creëer je een *need to read*, ook als de intrinsieke motivatie ontbreekt.

Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt overigens dat leesstrategieën wel effectief kunnen zijn,' zegt Snel die ooit bij Aarnoutse promoveerde. 'Maar we zijn ze te veel als doel gaan zien in plaats van als middel; we zijn te veel op de techniek gaan zitten in plaats van op de inhoud, waardoor het onderwijs een verkeerde afslag heeft genomen. Als een kind uit zichzelf tot begrip komt, zijn die strategieën helemaal niet nodig. Het is niet toevallig dat in de landen die beter scoren op leesvaardigheid en -begrip dan Nederland er geen apart vak begrijpend lezen bestaat. In die landen zijn het lees- en vakonderwijs geïntegreerd en is lezen gericht op het verkrijgen van kennis: het vertrekpunt is dus altijd de inhoud. Daarbij is het essentieel dat je, als kinderen de aangeboden tekst niet begrijpen, niet op je hurken gaat zitten door ze een eenvoudiger alternatief te bieden, of makkelijkere inhoudsvragen te stellen. Hulp mag, maar houd vast aan het doel en leesniveau dat je moet en wilt behalen en leg de lat bij iedere leerling even hoog, ongeacht zijn of haar achtergrond.'

Leer kinderen functioneel lezen

Een niet te onderschatten hulpmiddel, vindt Van Dam, is grammatica: 'Goed onderwijs daarin kan helpen bij leesbegrip, het helpt structuur aan te brengen in wat je leest, op woord- en zinsniveau. Een leesstrategie die je vertelt dat je moet teruglezen als je een tekst niet begrijpt, daar schiet je niks mee op. Als de wil om te begrijpen er is, doe je dit sowieso al. Maar juist als de motivatie ontbreekt, leg je een tekst weg als je deze niet begrijpt. Je moet kinderen daarom altijd uitleggen wat de functie van de tekst is, en waarom ze de inhoud ervan moeten kennen. Je leert kinde- ▶

“ Een leesstrategie die je vertelt dat je moet teruglezen als je een tekst niet begrijpt, daar schiet je niks mee op

EFFECTIEF LEESONDERWIJS

Hoe het niet moet
en hoe wel

ren niet om te leren lezen, maar dat het noodzakelijk is om bijvoorbeeld kennis op te doen van de leerstof voor de toets, of van de bijsluiters van de medicijnen, zodat ze zich later in ieder geval in de maatschappij kunnen redden. Je kan en mag er niet meer van uitgaan dat als je kinderen nou maar enthousiast voor boeken weet te maken, ze vanzelf wel leren lezen. Begrijp me niet verkeerd, ik ben ooit Nederlands gaan studeren vanwege de literatuur, dus mij zul je zeker niet horen zeggen dat boeken niet belangrijk zijn, maar je zult ook

de werkelijkheid van deze tijd moeten accepteren: boeken moeten te veel concurreren met andere verhaalvormen, op de televisie, YouTube, internet... Met een lijst kan je kinderen nog best een goed boek insleuren: verleid ze, lees voor, lees klassikaal en hardop hetzelfde boek, kortom, ga inventief met een verhaal aan de gang, maar koppel het ontwikkelen van literaire competenties los van het functioneel leren lezen.'

Een eenduidige professionele standaard

Zowel Van Dam als Snel realiseren zich dat een lange adem nodig is om het leesonderwijs weer op de juiste koers te krijgen. Wat Snel in ieder geval hoopvol stemt is dat er tussen wetenschappelijke onderzoekers, onderwijsexperts en professionals uit de praktijk – met Stichting Lezen als spin in het web – ondertussen wel consensus is over wat goed leesonderwijs behelst. Dankzij de Kennistafel Effectief Leesonderwijs, die op initiatief van de PO-raad, VO-raad en het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO) in 2020 is opgericht, worden de krachten nu gebundeld (ook Van Dam is lid).

'Uit een onderzoek van Expertisecentrum Nederlands bleek dat er maar liefst 149 initiatieven circuleren die zich richten op het verbeteren van het leesonderwijs,' licht Snel toe, die afgelopen september Roel van Steensel (Bijzonder hoogleraar Leesgedrag Stichting Lezen) als voorzitter van de kennistafel heeft opgevolgd. 'Om die enorme versnippering tegen te gaan hebben we in de vorm van de Kwaliteitswaaier Effectief Onderwijs in Begrijpend Lezen een professionele standaard gemaakt die het leesonderwijs naar een hoger niveau moet tillen. En nee, ter geruststelling voor alle leerkrachten, dit is niet initiatief nummer 150. Feitelijk heeft de kennistafel niets meer of minder gedaan dan de meest recente en bewezen wetenschappelijke inzichten over effectief leesonderwijs uitgewerkt in een waaier met praktische kwaliteitskaarten voor leraren, leesdeskundigen, schoolleiders en bestuurders van zowel primair als voortgezet onderwijs. In een topoverleg afgelopen voorjaar, waarbij alle grote spelers uit het leesonderwijs aanwezig waren – van Stichting Lezen tot de bibliotheken en van alle opleidingen tot OCW – hebben we deze waaier gepresenteerd, waarna we hebben afgesproken dat we van nu af aan vanuit dezelfde eenduidige visie werken, waarbij de waaier leidend is. Dat is wat nodig is, dat we met elkaar, vanuit hetzelfde verhaal dezelfde kant opgaan.'

Waaier effectief leesonderwijs en lezeninhetpo.nl

De Kennistafel Effectief Leesonderwijs, een initiatief van de PO-Raad, VO-raad en het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO), brengt uitwisseling tot stand tussen wetenschappelijke onderzoekers en de onderwijspraktijk. Op initiatief van de kennistafel heeft Mirjam Snel een Kwaliteitswaaier over effectief onderwijs in begrijpend lezen uitgebracht. Deze bevat kwaliteitskaarten die een aantal samenhangende bouwstenen beschrijven. Er zijn kaarten voor de leraar, leesdeskundige, schoolleider en het bestuur. Juist hun samenhang is cruciaal: het is de leraar die het leesonderwijs verzorgt, maar dat kan niet zonder de steun en facilitering van de leesdeskundige(n), en de schoolleider en bestuurder die effectief leesonderwijs in hun schoolbeleid als prioriteit moeten stellen. Ook de website lezeninhetpo.nl benadrukt het belang van ieders bijdrage binnen én buiten de school in de vernieuwing van het leesonderwijs. Deze website is door Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) en Stichting Lezen in 2021 gelanceerd, en door OCW en de Taalunie gefinancierd. Lezenin-

hetpo.nl en de Kwaliteitswaaier vullen elkaar goed aan. Lezeninhetpo.nl is onderverdeeld in acht bouwstenen voor effectief leesonderwijs met samenwerking als basis. De website is opgezet als overkoepelende portal met zowel theoretische achtergronden als praktisch informatie waarmee scholen direct aan de slag kunnen. Evenals de Kwaliteitswaaier gaat deze website uit van de basisprincipes van effectief onderwijs in begrijpend lezen, zoals een langere periode lezen over hetzelfde kennisrijke thema, lezen met een doel, actief aan de slag met rijke teksten waaronder kinderboeken, werken aan leesmotivatie en formatief evalueren (waarbij het leerproces van de leerling centraal staat). Daarnaast besteedt lezeninhetpo.nl uitgebreid aandacht aan vloeiend leren lezen, aan de leesontwikkeling in de kleutergroep en biedt de site een leesscan waarmee een school snel zicht krijgt op de invoering van alle aspecten van effectief (begrijpend) leesonderwijs op de eigen school (zie ook p. 12). platformsamsonderzoeken.nl; lezeninhetpo.nl

Meer lezen van Mirjam Snel en Betty van Dam

Op goedleesonderwijs.nl, de website van Mirjam Snel, staan blogs en wetenschappelijke publicaties die inzicht geven in de huidige status van het leesonderwijs en wat goed leesonderwijs is. Op needtoread.nl gaat Betty van Dam in op de onwenselijkheid van begrijpend lezen, en woordenschat als aparte schoolvakken. Ook vind je er een taalonderwijsscan die de leerkracht kan gebruiken om kennis en praktijk te toetsen aan wetenschappelijke inzichten en *good practice* en tipt ze het toegankelijk geschreven handboek *Understanding and Teaching Reading Comprehension* van de Britse Jane Oakhill. Hierin legt de Britse cognitief psycholoog en expert op het gebied van leesbegrip uit wat leesbegrip op woord-, zins- en tekstniveau eigenlijk is. Daarnaast beschrijft ze praktische manieren waarop dit bij kinderen kan worden verbeterd.